

2. Slovtvorné způsoby

Podle toho, jak vypadá bázev jednotka, rozlišují se dva základní slovtvorné způsoby:

1. bázev jednotkou je jedno slovo - **derivace**: *léto* → *letní*, *žaloba* → *žalobce*, *starý* → *stařec*
2. bázev jednotkou je více slov (syntaktická fráze) - **kompozice**: *nový věk* → *novověk*, *metat koule* → *kulomet*

Derivace nebo kompozice?

a) [bez[domov]ec], [[bez[domov]ec], [bez[domov]ec]]

rozcestí, rozhraní, rozvodí; výsluní, výročí; souhvězdí, soukolí, sousloví, souostroví, soustátí, sousoší, souvěti

b) Většina kompozit vzniká derivací ze syntaktických frází - rozlišuje se mezi **čistou kompozicí a kompozičně-derivačním způsobem**

čistá kompozice - zadní člen kompozita není derivován. Typicky jsou to vnitřní kompozita: *starověk, malotraktor, slovosled*;

kompozice + derivace: *mluvit pravdu* → [[pravdomluv]ný], *tlustá kůže* → [[tlustokož]ec], *ostré hrany* → [[ostrohran]ný], *měřit teplo* → [teploměr]

Forma bázev jednotky, která vstupuje do slovtvorného procesu = **odvozující kmen**

Forma odvozené jednotky, která je výsledkem slovtvorného procesu = **odvozený kmen**

nosní: bázev j.: jméno s reprezentativním tvarem *nos*

slovtvorný základ	<i>nos</i>	odvozující kmen	/nos/
slovtvorný formant	<i>n(i)</i>	odvozený kmen	/nosí/

ruční: bázev j.: jméno s reprezentativním tvarem *ruka*

slovtvorný základ	<i>ruč</i>	odvozující kmen	/ruk/
slovtvorný formant	<i>n(i)</i>	odvozený kmen	/ručí/

1. U následujících slov určete: 1. bázev j., 2. jejich slovtvorný základ, 3. odvozující kmen, 4. odvozený kmen.

střešní

ostřelovač

rypadlo

kulovitý

dloužit

krátkosrstý

2. Vyberte slova, u nichž se odvozující kmen shoduje s jejich slovtvorným základem.

svalnatý, žilnatý, tučný, zátař, nosík, raketový, karetní, spojitelnost

Typy odvozovacích kmenů:

1. Je-li bázev j. **neodvozené N nebo A**, je odvozovacím kmenem jejich **kořen**:

nuda /nud/ → *nudný* /nud+n/, *ruka* /ruk/ → *ruční* /ruč+ň/, *ručka* /ruč+k/

chudý /xud/ → *chudoba* /xud+ob/, *chudák* /xud+ák/

2. Je-li bázev j. **odvozené N nebo A**, má odvozovací kmen komplexní strukturu: **kořen + slovtvorný/é afix/y**:

chudoba /xud+ob/ → *chudobný* /xudob+n/, *prales* /pra+les/ → *pralesní* /prales+ň/

kýčovitý /kíč+ovit/ → *kýčovitost* /kíčovit+ost/

3. Je-li bázev j. **odvozené nebo neodvozené V**, odvozovacím kmenem může být:

a) kořen, popř. prefix + kořen

lovit /lov/ → lovec /lov+_c/, snímat /sňím/ → snímek /sňím+_k/, předpokládat /předpoklád/ → předpoklad /předpoklad/

b) kmen, který je součástí nefinitních tvarů slovesa, popř. prefix + nefinitní kmen

drtit /drťi/ → drtič /drťi+č/, zapsat /zapsa/ → zapsatelný /zapsa+teln/

Typy derivace

1. Suffixace = připojení afixu za odvozovací kmen

Místo připojení afixu ke kmeni = **morfematický šev**

školák /školák/ → školák + -sk(y) /školák+sk/ → školácký /školáck/

Vlastnosti sufixů:

a) Způsobují/nezpůsobují alternace na švu = morfonologické alternace

- *hluchota, slepota, nahota, tesknota, temnota; kráječ, třídič, plánovač*
+ *říční, lebeční, nožní, frekvenční, břišní; ručka, stříška, muška, nožka*

b) Kombinují/nekombinují se s jinými sufixy

- *chocholatý, hrbatý, vousatý, copatý*
+ *tiskárnový, výsadbový, zavazadlový, schodišťový, přenašečový; vymahatelnost, balvanovitost, náladovost, hloubavost*

c) Fungují/nefungují pro derivaci ve více kategoriích

- *ohniště, semeniště, bahniště, nástupiště, odpaliště, hnízdiště*
+ *učitelka, sousedka, rybářka; škrabka, výhybka, pájka; hádka, přednáška, ukázka; ručka, knížka*